

УДК 342.52

МАРУЩАК А.І., доктор юридичних наук, професор,
директор Навчально-наукового інституту перепідготовки
та підвищення кваліфікації кадрів СБУ
Національної академії Служби безпеки України

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МЕДІА-СФЕРИ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Анотація. У статті розкриваються тенденції розвитку медіа-сфери України у контексті інформаційної безпеки держави. Виокремлено тенденції, які не мають істотного негативного впливу на інформаційну безпеку України, які спрямовані на нейтралізацію загроз інформаційній безпеці держави, а також загрозові для інформаційної безпеки держави тенденції.

Ключові слова: медіа-сфера, засоби масової інформації, інформаційна безпека держави, загроза.

Summary. The article reveals the tendencies of the development of the media sphere of Ukraine in the context of state information security. The trends, which do not have a significant negative impact on the information security of Ukraine, aimed at neutralizing the threats to the state's information security, as well as trends threatening the state of information security are outlined.

Keywords: media sphere, mass media, state information security, threat.

Аннотация. В статье раскрываются тенденции развития медиа-сферы Украины в контексте информационной безопасности государства. Выделены тенденции, которые не имеют значительного негативного влияния на информационную безопасность Украины, которые направлены на нейтрализацию угроз информационной безопасности государства, а также угрожающие информационной безопасности государства тенденции.

Ключевые слова: медиа-сфера, средства массовой информации, информационная безопасность государства, угроза.

Постановка проблеми. Сучасна медіа-сфера, як одна з форм передачі інформації, набуває дедалі більшої зміни у зв'язку з динамічним розвитком інформаційних технологій і світовими глобалізаційними процесами. Українські медіа також змінюються з урахуванням реалій деструктивного інформаційного впливу на населення України російських ЗМІ, а також через намагання залучити суб'єктів вітчизняного медіа-ринку до антиукраїнської діяльності. Із зміною суспільних інформаційних відносин коригуються підходи до їх правового регулювання, дедалі частіше використовується імперативний метод унормування таких відносин.

Результати аналізу наукових публікацій свідчать про те, що питання розвитку національної медіа-сфери у контексті інформаційної безпеки держави не отримали належного наукового аналізу. Окремим питанням цієї проблематики у вітчизняній юридичній літературі в різні часи приділяли увагу такі дослідники як І. Арістова, В. Брижко, К. Мельник, О. Солодка, В. Польовий, В. Пилипчук та інші. Автор розглядав дотичні питання у контексті діяльності державних органів у сфері захисту інформаційного простору України [1].

Метою статті є розкриття тенденцій розвитку медіа-сфери України і виявлення таких, що загрожують інформаційній безпеці держави.

Виклад основного матеріалу. Засоби масової інформації (далі – ЗМІ) використовуються як основна платформа маніпуляцій суспільною думкою. Для надання можливості споживачам масової інформації самостійно аналізувати її “забарвлення” потрібне розкриття інформації про реальних власників аудіовізуальних (електронних) ЗМІ та всіх суб’єктів, присутніх у ланцюгу їх власності. При цьому медійне законодавство має враховувати принципи свободи слова та відповідати загальноєвропейським вимогам до прозорості ЗМІ.

Саме тому у 2015 році набув сили Закон України “Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прозорості власності засобів масової інформації, а також реалізації принципів державної політики у сфері телебачення і радіомовлення” [2], який передбачив механізми обов’язкового оприлюднення інформації не тільки про прямого власника відповідного ЗМІ, але й про всіх суб’єктів аж до кінцевого бенефіціарного власника, а також про пов’язаних осіб власників суб’єкта інформаційної діяльності. За перші два роки дії зазначеного Закону глядачі отримали можливість дізнатись про реальних власників аудіовізуальних (електронних) ЗМІ та критично сприймати контент, який транслюється в ефірі.

Водночас, на сьогодні існує необхідність уточнення окремих положень чинного інформаційного законодавства з метою регламентації процедури перевірки Національною радою України з питань телебачення та радіомовлення (далі – Національна рада) як регулятора в сфері телебачення і радіомовлення достовірності поданої суб’єктом інформаційної діяльності інформації про його структуру власності. Окремі положення щодо подання та перевірки інформації про структуру власності суб’єктів інформаційної діяльності передбачені у проекті Закону про внесення змін до Закону України “Про телебачення і радіомовлення” щодо удосконалення механізмів забезпечення прозорості власності аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації [3]. Зазначена тенденція позитивно впливає на інформаційну безпеку держави, оскільки нейтралізуються негативні наслідки маніпуляції суспільною думкою фактичними власниками ЗМІ.

Наступна тенденція стосується друкованих ЗМІ. Наприкінці 2015 року Верховна Рада України прийняла закон “Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації” [4]. Станом на 30 січня із 244-х учасників першого етапу реформування, що увійшли до переліку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України, реформовано 133 державних і комунальних друкованих ЗМІ із збереженням назви, цільового призначення, мови видання, тематичної спрямованості. З урахуванням учасників другого етапу реформовано 158 друкованих ЗМІ та редакцій. Водночас у процесі впровадження реформи виникали проблемні питання, пов’язані з невиконанням деякими органами місцевої влади положень закону про реформування, наприклад випадки звільнення редакторів комунальних ЗМІ без згоди трудового колективу, незаконного відчуження майна редакцій, скорочення штату працівників редакцій [5]. Зазначені факти включаємо до обсягу наступної негативної тенденції розвитку медіа-сфери України, а саме: неналежний рівень правового, а подекуди і фізичного захисту журналістів. Цьому сприяє й неефективність розслідування і профілактики правопорушень щодо перешкоджання журналістській діяльності. Із погіршенням криміногенної обстановки в Україні та у зв’язку із масштабною російською пропагандою українська журналістика переживає важку постреволюційну фазу. Зростає тиск на журналістів-розслідувачів, поширюється практика помсти журналістам за опубліковані матеріали [6]. На велику кількість погроз журналістам у зв’язку з

виконанням ними професійно діяльності вказують також представники ОБСЄ [7]. Зазначена тенденція має негативний вплив на інформаційну безпеку держави.

У медіа-сфері існує об'єктивна тенденція переміщення класичних медіа в Інтернет-простір. Показовою у цьому контексті є характеристика рекламної діяльності як одного з основних джерел фінансування медіа. Так, наприклад, обсяг ринку медійної Інтернет-реклами України за 2017 рік склав 2,51 млрд. грн, що на 40 % перевищує аналогічний показник 2016 року в гривневому обчисленні. Такими є результати дослідження ринку медійної Інтернет-реклами Інтернет-асоціації України (ІнаУ). За динамікою зростання Інтернет-реклама випереджає інші сегменти рекламного медіа-ринку України. Так, зростання сегмента ТВ-реклами в 2017 році в порівнянні з 2016 роком склало 29 %, реклами в пресі – 18 %, радіореклами – 20 %. Збільшується також частка мобільної медійної Інтернет-реклами (реклами, орієнтованої на користувачів мобільних пристроїв) [8].

Функції класичних медіа-суб'єктів перебирають на себе соціальні медіа і месенджери (FB, Instagram, Twitter, YouTube, Skype та ін.), які активно впроваджують контент новин за уподобаннями користувачів.

Державне регулювання національної медіа-сфери значною мірою зорієнтоване на нейтралізацію загроз інформаційній безпеці держави, а саме спрямовується переважно на зменшення російської присутності у медіа, а також на забезпечення інформаційної продукції українських мовників на окупованих Росією територіях сходу країни та в АР Крим. Так, Національна рада визначає перелік іноземних програм, зміст яких відповідає вимогам законодавства України та Європейської конвенції про трансграничне телебачення, запобігаючи поширенню програм російських телевізійних мовників, де свідомо й цілеспрямовано подається неправдива інформація про події в нашій державі, а також створюється атмосфера ворожого ставлення до українців і України, містяться посягання на суверенітет і цілісність нашої держави.

Відповідно до статті 15-1 Закону України “Про кінематографію” Державне агентство України з питань кіно ухвалює рішення про віднесення фільмів до заборонених для розповсюдження і демонстрування на території України [9]. У 2017 році було заборонено для демонстрування і розповсюдження для кіно-, телепоказу, публічного комерційного відео, домашнього відео на території України більше 60 фільмів [10].

На тимчасово непідконтрольній українській владі території Донецької області внаслідок захоплення радіостанцій військовими угрупованнями та трансляції програм РФ і так званих “народних республік” позбавлені права здійснювати мовлення українські ліцензіати, а саме: 23 телерадіокомпанії ефірного телевізійного мовлення та 28 телерадіокомпаній цифрового телевізійного мовлення з використанням 42 частотних присвоєнь у 12 населених пунктах, а також 23 телерадіоорганізації ефірного радіомовлення з використанням 30 частотних присвоєнь у 7 населених пунктах.

На тимчасово непідконтрольній українській владі території Луганської області позбавлені права здійснювати ефірне телевізійне мовлення 24 телерадіоорганізації з використанням 61 телеканалу ефірного аналогового телебачення у 15 населених пунктах і 12 телеканалів для цифрового наземного телевізійного мовлення у 3 населених пунктах, ліцензії на які видано 29 телерадіокомпаніям, а також 19 телерадіоорганізацій, які здійснюють ефірне радіомовлення з використанням 29 частотних присвоєнь у 5 населених пунктах.

В Автономній Республіці Крим та м. Севастополі позбавлені права здійснювати: ефірне телевізійне мовлення – 31 телерадіокомпанія, не використовується 292 частотних

присвоєння ефірного аналогового телебачення у 69 населених пунктах; цифрове наземне телевізійне мовлення – 28 телерадіокомпаній, не використовується 72 частотних присвоєння у 18 населених пунктах; ефірне радіомовлення – 39 телерадіокомпаній, не використовується 139 частотних присвоєнь у 31 населеному пункті.

Загрозливою тенденцією на тимчасово непідконтрольних Україні територіях є блокування сигналу вітчизняних мовників – на захопленому обладнанні українських телерадіоорганізацій, використовуючи радіочастотний ресурс України, мовлять виключно пропагандистські російські ЗМІ та медіа окупаційних адміністрацій, що позбавляє українських громадян на цих територіях права вільного доступу до інформації.

Наприкінці 2017 прийнято Закон “Про внесення змін до деяких законів України щодо тимчасових дозволів на мовлення в зоні проведення антитерористичної операції та прикордонних районах України” [11]. Він наділяє Національну раду повноваженнями надавати дозволи на тимчасове мовлення, визначає поняття “дозвіл на тимчасове мовлення”, “тимчасове мовлення”, “території з особливим режимом мовлення”. Законодавчо закріплено, що дозвіл на тимчасове мовлення надається в порядку, визначеному Національною радою, через ухвалення відповідного рішення.

На підставі рішень Національної ради тимчасове мовлення на період проведення антитерористичної операції здійснюють 5 FM-радіостанцій, 10 телеканалів у цифровому і 2 телеканали в аналоговому стандарті. Завдяки застосуванню практики надання ліцензіатам Національної ради тимчасових дозволів розширено охоплення населення або збільшено кількість FM-радіостанцій у таких населених пунктах Донецької і Луганської областей: Авдіївка, Бахмутівка, Світлодарськ, Попасна, Бахмут, Маріуполь, Станиця Луганська, Щастя.

Національній суспільній телерадіокомпанії України надано також дозвіл на тимчасове АМ-мовлення на частоті 0,873 МГц у м. Часовий Яр Донецької обл. Відтак сигнал “UA:Українське радіо” на середніх хвилях охопив усі території непідконтрольних українській владі районів Донецької і Луганської областей.

Також у 2017 році до мовлення на населені пункти цих областей на тимчасовій основі долучилися КП “ТК “Львів-ТБ”, ТОВ “Інформаційне Агентство “Правдатут”, ТОВ “Міжнародна комерційна телерадіокомпанія” (“ICTV”), ТОВ “Телеканал “Тоніс”, ТОВ ТРК “Нові комунікації” тощо.

Сигнал вітчизняних мовників передається і на тимчасово окуповану територію Автономної Республіки Крим. Зокрема, здійснено наступне:

організовано радіомовлення на півдні Херсонської області, вздовж адміністративного кордону з АРК і на територію півострова у 8-ми населених пунктах з використанням 13-ти нових FM-частот за участі 8-ми радіостанцій;

організовано цифрове телевізійне мовлення 5-ти телеканалів із с. Чонгар на територію Генічеського р-ну Херсонської обл., Джанкойського та Красноперекопського районів АРК;

відновлено ефірне мовлення 3-х кримських телерадіоорганізацій – ТОВ “ТРК “ТК “Атлант-СВ” (позивні “Радіо Meudan”), Чорноморська телерадіокомпанія, ПАТ “НСТУ” (“UA:Крим”);

створено дві нові радіостанції, які спеціалізуються на мовленні для мешканців Криму та Херсонської області, – ТОВ “Агентство “Кримські новини” (позивні “Радіо “Хаят”), ГО “Радіо кримських громад” (позивні “Радіо Крим.Реалі”);

завершується прорахунок нових цифрових каналів для с. Чонгар і смт Чаплинка з метою розвитку цифрового телевізійного мовлення за участі операторів телекомунікацій Концерну РРТ і ТОВ “Телемережі України” тощо [12].

З метою захисту національних інтересів України за кордоном, формування та підтримання позитивного іміджу України у світі шляхом оперативного, об’єктивного інформування про події в Україні, офіційну внутрішню і зовнішню політику та позицію держави, діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування утворено державне підприємство “Мультимедійна платформа іномовлення України” (далі – МПІУ). Редакційна політика МПІУ визначається необхідністю інформування іноземної аудиторії, в тому числі українців за кордоном, а також аудиторії, що перебуває на тимчасово окупованих територіях України, територіях, на яких запроваджено надзвичайний, воєнний стан, а також у районах проведення антитерористичних операцій [13]. Однак, Державним бюджетом України на 2017 рік було передбачено, що норми і положення статті 10 Закону України “Про систему іномовлення України” (у частині закріплення окремим рядком у Державному бюджеті України у розмірі не менш як 0,06 відсотка видатків загального фонду Державного бюджету України за попередній рік) застосовувались у порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного бюджету [14]. Таким чином, недостатність фінансування іномовлення в Україні у 2017 році спричиняла відсутність на міжнародній арені конкурентної російській об’єктивної, повної, всебічної інформації про суспільно значущі події в Україні, офіційну внутрішню і зовнішню політику та позицію держави. На зазначені потреби у 2018 році передбачено близько 483 млн. грн. [15].

Довготривалою тенденцією є впровадження цифрового телерадіомовлення в Україні. Ще з 2006 року введено в дію План використання радіочастотного ресурсу України, яким передбачалося до 1 січня 2016 року припинити аналогове телевізійне мовлення [16]. У зв’язку з невирішенням питань визначення джерела фінансування придбання перетворювачів цифрового сигналу для мало захищених верств населення, фінансування заходів із проведення розгорнутої інформаційної кампанії тощо постановою Уряду від 19 липня 2017 № 563 термін припинення радіо технології аналогового телевізійного мовлення було перенесено на 30 березня 2018 року [17].

Нацрада телерадіомовлення 21 грудня 2017 року внесла змін до Плану розвитку національного телерадіоінформаційного простору, передбачивши, що вимкнення аналогового телебачення відбуватиметься поетапно, враховуючи необхідність:

захисту інформаційного простору України;

забезпечення безперервності мовлення телекомпаній та їх прийому населенням на всій території країни;

ефективного використання радіочастотного ресурсу, враховуючи технічні можливості стандарту DVB-T2.

У останню чергу вимикаються телеканали, які використовуються НСТУ, телерадіоорганізаціями місцевого (регіонального в межах області) мовлення, які не мають ліцензії на цифрове мовлення, за умови нестворення завад цифровим засобам мовлення, та канали, що працюють на прикордонних територіях з країною-агресором та Республікою Молдова, а також у населених пунктах, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження (окуповані території Донецької, Луганської областей, Автономної Республіки Крим та м. Севастополь), на територіях, які розташовані на лінії зіткнення, а також на територіях, які межують із тимчасово окупованою територією Автономної Республіки Крим [18]. Рішенням Національної ради

від 18 січня 2018 року проект Плану поетапного вимкнення аналогового телерадіомовлення був схвалений Національною радою та направлений до Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України для підготовки проекту розпорядження Кабінету Міністрів України щодо його затвердження. Видається, що доволі повільний процес впровадження цифрового мовлення спричиняє для України репутаційні ризики на міжнародній арені.

Висновки.

Здійснений у статті аналіз тенденцій розвитку медіа-сфери України дав змогу виокремити наступні їх групи:

не мають істотного негативного впливу на інформаційну безпеку України (реформування державних і комунальних друкованих ЗМІ; переміщення класичних медіа в Інтернет-простір виконання “медійної” функції соціальними медіа і месенджерами);

спрямовані на нейтралізацію загроз інформаційній безпеці держави (розкриття інформації про реальних власників аудіовізуальних (електронних) ЗМІ та всіх суб'єктів, присутніх у ланцюгу їх власності; акцент державного регулювання національної медіа-сфери на зменшенні російської присутності у медіа, а також на забезпечення інформаційної продукції українських мовників на окупованих Росією територіях сходу країни та в АР Крим);

загрожують інформаційній безпеці держави (неналежний рівень правового, а подекуди і фізичного захисту журналістів; блокування сигналу вітчизняних мовників на тимчасово непідконтрольних Україні територіях; недостатність фінансування іномовлення в Україні; довготривалість впровадження цифрового телерадіомовлення в Україні).

Перспективними напрямками наукових пошуків вбачаємо розкриття організаційних і правових механізмів нейтралізації виявлених загроз інформаційній безпеці України.

Використана література

1. Марущак А.І. Питання ефективності діяльності державних органів у сфері захисту інформаційного простору України // Інформація і право. – № 4(23)/2017. – С. 86-92.
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прозорості власності засобів масової інформації та реалізації принципів державної політики у сфері телебачення і радіомовлення : Закон України від 03.09.15 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2015. – № 45. – Ст. 409.
3. Про внесення змін до Закону України “Про телебачення і радіомовлення” : проект закону щодо удосконалення механізмів забезпечення прозорості власності аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації, зареєстрований 18.07.17 р. № 6762. – Режим доступу : [//www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
4. Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації : Закон України від 24.12.15 р. № 917-VIII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2016. – № 3. – Ст. 34.
5. Офіційний сайт Держкомтелерадіо України. – Режим доступу : [//www.comin.kmu.gov.ua](http://www.comin.kmu.gov.ua)
6. Попова Т. Українські медіа : проблеми та перспективи. – Режим доступу : <http://detector.media/blogs/article/119638/2016-10-12-ukrainski-media-problemi-ta-perspektivi>
7. Представник ОБСЄ у Києві : погрози щодо журналістів мають розслідуватися. – Режим доступу : [//www.radiosvoboda.org](http://www.radiosvoboda.org), (20.03.2018)
8. – Режим доступу : <http://detector.media/rinok/article/134263/2018-02-01-rinok-mediinoi-internet-reklami-u-2017-rotsi-sklav-251-mlrn-grn-inau>

9. Про кінематографію : Закон України від 13.01.98 р. : із змінами // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1998. – № 22. – Ст. 114.

10. Офіційний сайт Державного агентства України з питань кіно. – Режим доступу : [//www.dergkino.gov.ua](http://www.dergkino.gov.ua)

11. Про внесення змін до деяких законів України щодо тимчасових дозволів на мовлення в зоні проведення антитерористичної операції та прикордонних районах України : Закон України від 07.12.17 р. // Офіційний вісник України. – 2018. – № 6.

12. Офіційні відомості Національної ради України з питань телебачення та радіомовлення. – Режим доступу : <http://nrada.gov.ua>

13. Про систему іномовлення України : Ст. 7 Закону України від 08.12.15 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2016. – № 4. – Ст. 37.

14. Про Державний бюджет України на 2017 рік : Закон України від 21.12.16 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2017. – № 3. – Ст. 31.

15. Про Державний бюджет України на 2018 рік : Закон України від 07.12.17 р. // Офіційний вісник України. – 2018. – № 2. – Ст. 48.

16. Про затвердження Плану використання радіочастотного ресурсу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.06 р. № 815 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 24. – Ст. 1771.

17. Про внесення зміни до розділу I Плану використання радіочастотного ресурсу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.07.17 р. № 563 // Офіційний вісник України. – 2017. – № 66. – Ст. 1952.

18. Про затвердження Змін до Плану розвитку національного телерадіоінформаційного простору : Рішення Національної ради України з питань телебачення та радіомовлення від 21.12.17 р. № 2428 // Офіційний вісник України. – 2018. – № 13.

~~~~~ * * * ~~~~~